

УДК 347.189(477)

Роман Молчанов,

кандидат юридичних наук,

доцент кафедри права Київського національного лінгвістичного університету

ЗЛОВЖИВАННЯ ПРАВОМ НА ІМ'Я

Увага наукової громадськості привертається до проблеми зловживання правом на ім'я, яке, на думку автора, відбувається під час реалізації права на зміну імені. Автор називає випадки, в яких, на його думку, при зміні імені можливі порушення інтересів інших суб'єктів чи суспільства і пропонує встановити вичерпний перелік правових підстав для зміни імені.

Ключові слова: право на ім'я, зміна імені, зловживання правом, принцип розумності.

Проблеми зловживання особистими немайновими правами подекуди стають предметом для обговорення в юридичній літературі. Хоча слід зауважити, що дослідники, згадуючи про дивні випадки цілком правомірного використання права на ім'я, в основному, не розглядають їх через призму поняття «зловживання правом», адже не завжди зрозуміло, чи спричиняє таке використання права шкоду законним інтересам суб'єктів правовідносин. У переважній більшості науковці говорять про випадки порушення цивільно-правового принципу розумності під час реалізації права на ім'я [1].

В якості прикладу можна згадати про найбільш обговорюваний в науковому середовищі випадок нестандартного використання права на ім'я, тобто присвоєння батьками неблагозвучного чи нетрадиційного імені дитині. Викликає відповідні думки також поведінка самого носія імені, який залишається під обраним для нього батьками нетрадиційним іменем, вже набувши можливість самостійно змінити його, або маючи цілком благозвучне та визнане суспільством ім'я, свідомо змінює його на нетрадиційне. В цих випадках важко однозначно стверджувати, що таким використанням права на ім'я комусь завдається шкода. З одного боку, можливо, що батьки дитини, називаючи її незвичним і неблагозвучним іменем, можуть заподіяти шкоду своїй дитині, ускладнюючи її соціальну адаптацію. А з іншого боку, може статися, що соціальна адаптація відбувається нормально, а дитина буде задоволена своїм іменем. Зрештою обов'язково

постає питання, як і хто має визначити, що ім'я є неприйнятним, що воно завдає шкоду його носію чи третім особам.

Втім не може не бентежити громадськість, у тому числі юридичну, наявність правової можливості володіти дивними іменами: Галавікторія, Салат Латук, Авіадиспетчер, Просто Герой, Даздрасмигда (є скороченням «да здравствует смычка города и деревни»), Даздраперма (є скороченням «да здравствует первое мая»), Ватерпежекосма (похідне від «Валентина Терешкова первая женщина-космонавт»), Урювкос (походить від «ура, Юра в космосе»), Кукуцаполь (походить від «кукурудза царица полів»), Кім («Комуністичний інтернаціонал молоді») та багатьма іншими [2]. Не можна не замислитись і щодо якості по батькові, які статуть похідними від таких імен.

Правова природа імені була предметом робіт М. М. Агаркова, Н. С. Малєїна, М. Н. Малєїної, Р. Ю. Молчанова, Л. В. Красицької, С. О. Сліпченко, Р. О. Стефанчука, Н. В. Устименко, В. В. Чернооченко. Науковий погляд на проблему, який склався, демонструє, наприклад, Р. О. Стефанчук, який говорить, що «доцільно було б у відповідній «іменній творчості» батьків визначити певні, встановлені здоровим глуздом, обмеження» [3]. Він вважає, що орган опіки чи суд повинен у таких випадках відмовляти батькам в реєстрації такого імені, спираючись на ст. 3 ЦК України, тобто використовуючи принцип розумності, виходячи з інтересів дитини [4]. З цього випливає, що дослідник вважає за-

значені імена проявом нерозумності. Фактично він розглядає відповідну реалізацію права на ім'я як зловживання цим правом лише у випадку, коли це може завдати шкоди дитині.

При цьому треба зауважити, що правові підстави для втручання органів опіки чи суду до процесу реалізації права на ім'я у переважній більшості випадків відсутні. Орган опіки та піклування і суд можуть вплинути на визначення імені дитини лише у разі наявності спору з цього приводу між батьками, вирішуючи відповідний спір (ст. 146 СК України). У випадку якщо такий спір відсутній, немає жодної правової підстави впливати на волю батьків щодо імені дитини. Р. О. Стефанчук також справедливо акцентує увагу на такому новому явищі для вітчизняного цивільного і сімейного права, як право на подвійне ім'я. Вважаючи, що таке право є прогресивним, тобто, очевидно, розумним, автор замислюється над проблемою формування по батькові з подвійних імен і робить висновок, що органи РАЦС «можуть іти на те, щоб пропонувати батькам реєструвати «по батькові» дитини за одним із подвоєного імені батька» [5]. Ідея автора є цілком зрозумілою і, напевне, правильною, але ж у органів РАЦС на сьогодні немає жодної правової підстави під час реєстрації по батькові віддавати перевагу одному з двох імен подвійного імені, а також немає юридичної можливості враховувати волю батьків щодо по батькові дитини (статті 146, 147 СК України). В такому випадку, чи є подвійне по батькові проявом принципу розумності? Чи є проявом цього принципу наявність одночасно подвійного імені, подвійного по батькові та подвійного прізвища, хоча така ситуація за чинним законом цілком можлива.

У зв'язку з цим хотілося б згадати, що принцип розумності, на який спираються дослідники проблеми, сформульований в ст. 3 ЦК України, стосується цивільного законодавства, тобто самого змісту, сутності цивільно-правових норм, і не є приписом, обов'язковим для виконання учасниками цивільних правовідносин. Якщо б це було інакше, цілком можливо було б визнати нерозумним якийсь дивний чи екзотичний правочин

чи визначений позивачем розмір нанесеної йому моральної шкоди, використання цивільних прав іншим чином. До речі, в пресі часто обговорюються смішні, безглузді і, очевидно, нерозумні умови шлюбних договорів. Наприклад, право дружини набирати вагу лише на визначену кількість кілограмів на рік і право чоловіка вживати лише певну кількість літрів пива на рік тощо [6].

Очевидно, що людську фантазію і творчість щодо імен можливо обмежити лише законом певної якості, який би суспільство на даному конкретному етапі свого розвитку вважало б розумним, і заснованою на такому законі діяльністю правозастосовчих органів (судів, органів РАЦС, органів опіки та піклування). Звісно, можна зобов'язати громадян обирати собі і своїм дітям ім'я лише серед тих, які будуть вміщені у санкціоновані державою довідники імен, заборонити подвійні по батькові тощо. Але чи доцільно це робити, якщо достеменно не відомо, яка конкретно шкода від такого нестандартного використання права на ім'я і кому вона завдається.

Втім на сьогодні існує не один привід замислитися, чи є певним чином реалізоване право на ім'я дивацтвом, проявом нерозумності, чи все ж таки, зважаючи на мету відповідного вчинку, відбувається зловживання правом на ім'я.

У вересні 2014 р. ЗМІ сповіщали, що до першої п'ятірки Інтернет-партії України увійшли директор ТОВ «Темний бік сили» Дарт Вейдер, директор «Палпатін фінанс груп» Імпертатор Палпатін, провідний інженер Інституту технічної теплофізики НАН України Степан Чубака, безробітна Амідала Падме і директор ТОВ «Сайменс ЛТД» Магістр Йода [7].

Якщо виходити з того, що корисність імені полягає, зокрема, у його здатності індивідуалізувати особу [8], то будь-які дії, в тому числі правомірні, що призводять до втрати іменем його індивідуалізуючої здатності, є шкідливими. В даному випадку маємо яскравий приклад повного знеособлення людей завдяки зміні імені. Громадяни, які протягом тривалого часу мали цілком звичайні імена, задля політичної мети змінили їх на імена персонажів кінофільму «Зоряні війни». Більше того, законодавство до-

зволяє з цими цілком легальними іменами балотуватися на виборах і бути обраними до парламенту. Передвиборча агітаційна кампанія цієї партії відбувалась таким чином, що виборець не бачив навіть зовнішності зазначених вище осіб, адже вони одягнуті у костюми кіногероїв. Фактично голосування відбувалось за кіногероїв, а не за реально існуючих осіб. За таких обставин особи, які є нікому не відомими, можуть отримати державну владу. По суті, в даному випадку, виборець обирає до парламенту невідомо кого. Яку юридичну оцінку треба надати такому явищу? Чи є воно шкідливим для суспільства? Якщо так, то це, безперечно, зловживання правом на зміну імені. В. Грибанов вважав, що зловживання правом є особливим типом правопорушення, що здійснюється уповноваженою особою при здійсненні нею належного їй права з використанням недозволених конкретних форм в рамках дозволеного їй законом загального типу поведінки [9].

Закон не містить обмежень щодо частоти зміни власного імені і прізвища, окрім тих, що зумовлені самою процедурою їх зміни, перебуванням у шлюбі, віком особи. Виходячи із змісту ст. 295 Цивільного кодексу України, найбільш постійним елементом імені особи в Україні є по батькові, що також може бути змінено, зокрема, якщо батько особи буде змінювати своє власне ім'я. Тобто неодружена фізична особа, яка досягла чотирнадцяти років, не має судимості й не перебуває у розшуку, може змінювати власне ім'я та прізвище так часто, як забажає. Крім того, закон дає можливість і для частоті зміни по батькові особи, якщо її батько буде відповідно змінювати власне ім'я. Аби зрозуміти проблему, уявімо абсурдну, але можливу ситуацію, коли особа, наприклад, протягом року три рази змінила ім'я. Особу знають як Петра Приходька, а згодом він вже Сергій Бойко. Не встигли запам'ятати Сергія Бойка, а він вже Михайло Коваленко і т. д.

У такому випадку, на нашу думку, повністю втрачається зв'язок між іменем та особою, ім'я позбувається своєї індивідуалізуючої функції, треті особи не можуть використати таке ім'я для позначення конкретної людини, для іден-

тифікації. При цьому юридично така ідентифікація цілком можлива. Адже держава легалізує відповідними актовими записами кожну зміну імені особи, особа отримує відповідне свідоцтво і може замінити паспорт та всі інші особисті документи. Тобто особа в такому випадку діє легально і може повноцінно брати участь у всіх правовідносинах.

Варто згадати й про інші (зовсім не екзотичні) правовідносини, в межах яких можуть виникати істотні складнощі у випадку зміни імені їх учасником. Це, наприклад, аліментні та позикові відносини, а також всі інші майнові правовідносини, беручи участь у яких, боржник намагається ухилитися від виконання свого обов'язку.

Цілком можливо уявити собі ситуацію, коли особа, яка є боржником в зобов'язанні під одним іменем, змінює всі три складові свого імені. Після виникнення боргу кредитор, який знає лише попереднє ім'я боржника, розпочне відповідні процедури стягнення, використовуючи відоме йому ім'я, яке вже не належить боржнику. Такий кредитор зіштовхнеться зі складнощами процесуального характеру. Якщо суд ухвалить рішення про стягнення боргу, це рішення може не бути виконане. Державний виконавець при визначенні боржника керується лише виконавчим документом (судовим наказом чи виконавчим листом), і стягнення він буде проводити лише стосовно тієї особи, яка визначена у виконавчому документі відповідним іменем. Якщо виявиться, що боржник змінив ім'я, змінити судові рішення, яке вступило в законну силу, і виконавчий документ лише на цій підставі закон можливості не дає. З іншого боку, новий позов до того самого боржника, але існуючого вже під іншим іменем, може не бути розглянутий по суті як тотожний.

Приведенням імені однієї особи до повної відповідності з іменем іншої особи також, як уявляється, можливо переслідувати досягнення деяких шкідливих для суспільства чи окремих осіб цілей. Прикладом тому є випадок із Олександром Омельченком, який обирався на посаду Київського міського голови [10]. У 2006 р. київська територіальна виборча комісія зареєструвала, а потім зняла з

реєстрації його повного тезку — Олександра Олександровича Омельченка, громадянина 1977 р. народження. Останній, до речі, змінив своє попереднє прізвище Прус на Омельченко лише за два місяці до початку виборів. Подібна ситуація виникла не тільки з кандидатами на ім'я Олександр Омельченко, яких було зареєстровано аж три, а й з кандидатами з прізвищем Черновецький [11]. За даними ЗМІ, у 102-му мажоритарному окрузі на виборах до Верховної Ради України восьмого скликання балотувались три особи на прізвище Бойко, з яких двоє мають також однакові імена та по батькові — Бойко Віктор Олексійович [12]. У 94-му окрузі балотувались одразу два Сергія Володимировича Власенка, з яких один є слідчим, а інший — безробітний, але обидва мають те саме ім'я, що й відомий адвокат С. В. Власенко [13].

Не можна не погодитись з М. М. Агарковим, який вважав, що «за сучасною правосвідомістю гідність скоріше полягає в тому, щоб бути самим собою, ніж віддзеркаленим блиском чужої слави» [14]. Дослідник справедливо вважав, що гідності особистості має бути забезпечене незалежне від інших існування у думці співгромадян [15]. Дійсно, якщо виходити з того, що суспільна оцінка фізичної особи нерозривно пов'язана з її ім'ям [16], то зміна імені призведе до втрати такого зв'язку або до отримання такого зв'язку, але вже з тією репутацією (гідністю), яку суспільство пов'язує з іншою особою. Так, привласнивши ім'я автора твору чи виконавця, можна певний час видавати себе за нього, користуючись його гідністю, репутацією аж до того часу, коли це не стане предметом судової справи. Привласнивши ім'я громадського діяча, так само можливо успішно балотуватися на виборах, зважаючи на те, що не всі виборці зможуть виявити підміну. Можна уявити й ситуацію, коли цілком законна публікація про неприйнятні для суспільної моралі обставини щодо повного тезки і однофамільця сплосить добре ім'я відомої особи, яка, до того ж, не буде мати необхідних можливостей для захисту, оскільки автор завжди може заявити, що герой сюжету — інша особа, яка до автора претензій не

має. Згодом суспільство, безперечно, розбереться, справедливість відновиться, але шкода чесному імені також буде завдана. І повне відновлення права дуже часто неможливе в повному обсязі.

Зважаючи на наведені вище приклади, на наш погляд, можливо стверджувати, що зміна імені за певних обставин може мати на меті присвоєння чужої гідності, чужої репутації, що само по собі суперечить інтересам третіх осіб та суспільства, а отже, така зміна імені є зловживанням правом.

М. М. Агарков, безперечно, правий і в тому, що вбачає у складі суб'єктивного права на ім'я повноваження двоякого роду: право носити певне ім'я і вимагати від всіх та кожного його визнання; право заборони іншим користуватися тим самим іменем [17]. Але яким чином зберегти такі повноваження у складі суб'єктивного права на ім'я, якщо закон забезпечує суцільно волонтаристську зміну імені особою на власний розсуд, не обмежуючи таку можливість ані кількісно, ані якісно. Інакше кажучи, немає жодних суттєвих юридичних перешкод для отримання будь-якого бажаного імені і навіть необмеженої кількості бажаних імен протягом усього життя, цілком повноцінного і легального користування таким іменем чи іменами.

З іншого боку, досить важко визначити, розпізнати та відокремити ті випадки, коли особа змінює ім'я, зловживаючи правом, від всіх інших випадків добросовісного використання цього права. Адже дії, які свідчать про зловживання, відбуваються, як правило, вже після присвоєння особі іншого імені. У зв'язку з цим виникає запитання щодо доцільності існування такої вільної, не обумовленої ніякими заслугуючими на повагу життєвими обставинами можливості змінювати ім'я. Адже цілком ймовірно, що така зміна може відбуватись навіть не лише з метою зловживання правом, а й з міркувань сліпого бажання, гонити за модою, під впливом почуттів чи емоцій тощо, тобто цілком ірраціонально. І таке явище значно зменшує здатність імені індивідуалізувати особу, тобто позбавляє ім'я його найголовнішої властивості, знижує соціальну цінність імені.

Все це призводить до думки, що уникнути зловживання правом на зміну імені можливо лише суворо обумовивши законом всі конкретні випадки, коли така зміна імені була б можливою, виходячи з дійсно вагомих причин (неблагозвучність, шлюбні стосунки, усиновлення, релігійні переконання та деякі інші), і заборонивши зміну імені за одним лише бажанням його носія. На користь такого висновку свідчить й той беззаперечний факт, що, як правило, законослухняна людина, яка не замислюється над недобросовісним використанням права на зміну імені, все життя живе під одним і тим самим іменем, і лише дуже вагомі

причини призводять до її бажання таке ім'я змінити.

Враховуючи наведене, хотілося б спрямувати подальшу наукову дискусію, яка відбувається сьогодні переважно щодо випадків порушення принципу розумності при використанні права на ім'я, також і в інше русло, тобто звернути увагу на існування проблеми зловживання правом на ім'я. Уявляється, що нормативно-правові конструкції, які дозволяють змінювати ім'я чи окремі його складові без будь-яких обмежень, потребують сьогодні переосмислення саме у зв'язку з тим, що вони можуть призводити до зловживання правом на ім'я.

ПРИМІТКИ

1. Стефанчук Р. О. Право на ім'я / Р. О. Стефанчук // Університетські наукові записки. — 2005. — № 1—2. — С. 83—92.
2. Необычные имена обычных детей [Електронний ресурс] // Вести. — 2009. — Режим доступу : <http://www.vesti.ru/doc.html?id=241298>.
3. Стефанчук Р. О. Право на ім'я / Р. О. Стефанчук // Університетські наукові записки. — 2005. — № 1—2. — С. 88.
4. Там само.
5. Там само.
6. Пискунова Ирина. Топ самых смешных пунктов брачного договора. Студенческая газета «ЮриКи» [Електронний ресурс] / Ирина Пискунова. — Режим доступу : http://yuriki.ucoz.ru/publ/top_samykh_smeshnykh_punktov_brachnogo_dogovora/1-1-0-26.
7. Дарт Вейдер возглавил предвыборный список Интернет-партии Украины [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://dumskaya.net/news/dart-vejder-voglavlil-predvybornyj-sписок-interne-039309/>.
8. Молчанов Р. Ю. Здійснення та цивільно-правовий захист особистого немайнового права на ім'я : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.03 «Цивільне право і цивільний процес; сімейне право, міжнародне приватне право» / Р. Ю. Молчанов. — Х., 2009. — 22 с.
9. Грибанов В. П. Осуществление и защита гражданских прав. — 2-е изд., стереотип. / В. П. Грибанов. — М. : Статут, 2001. — С. 21.
10. Сан Саныч ушел в отпуск [Електронний ресурс] // Сегодня.ua. — 2006. — № 52(2293). — Режим доступу : <http://www.segodnya.ua/oldarchive/c2256713004f33f5c2257128005cfc76.html>.
11. Тучинская Светлана. Полный мэрский комплект [Електронний ресурс] / Светлана Тучинская // Сегодня. — 2008. — Режим доступу : http://www.archive.segodnya.ua/pdf/0408/080411_SEG_KIE_02/pdf.
12. У 102-му окрузі балотуються 3 Бойки, 2 з них — повні тезки, у 101-му — однофамілець Поплавського [Електронний ресурс] // Novosti.kr.ua. — Режим доступу : <http://novosti.kr.ua/news/u-102-mu-okruzi-balotuyutsya-3-bojka-2-z-nikh-povni-tezki-u-101-mu-odnofamilec-poplavskogo.html>.
13. На 94-му окрузі Романюка балотуються одразу два Власенки [Електронний ресурс] // Gazeta.ua. — Режим доступу : http://gazeta.ua/articles/politics/_na-94mu-okruzi-romanyuka-balotuyutsya-odrazu-dva-vlasenki/522642.
14. Агарков М. М. Право на имя. Сборник статей по гражданскому и торговому праву / М. М. Агарков. — М. : Статут, 2005. — С. 142.
15. Там само.
16. Молчанов Р. Ю. Знач. праця.
17. Агарков М. М. Знач. праця. — С. 146.

Молчанов Роман. Злоупотребление правом на имя.

Внимание научного сообщества привлекается к проблеме злоупотребления правом на имя, которое, по мнению автора, происходит во время реализации права на изменение имени. Автор называет случаи, в которых, по его мнению, при изменении имени возможны нарушения интересов других субъекта или общества, и предлагает установить исчерпывающий перечень правовых оснований для изменения имени.

Ключевые слова: право на имя, изменение имени, злоупотребление правом, принцип разумности.

Molchanov Roman. Abusive practice of the right to a name.

The article analyses the problem of the abusive practice of the right to a name. The author draws attention to the fact, that the modern scientific literature generally expresses the opinion about the violation of the principle of reasonableness while using the right to the name. But, in opinion of author, non-traditional usage of the right to a name is not only the one that violates the principle of reasonableness, it can also cause damage to the owner of the name and to the thirdman. So, in some cases the abusive practice of the right to a name is possible.

In particular, it is a well-known cases of the name change to participate in the electoral process such as misinforming voters or using ceratain characters (for example, cinema heroes), that actually leads to the depersonalization of candidates for elective office. The author speaks about the possible complications while meeting commitment, concerned with the debtor's name change and the complications of the enforcement proceeding in this case, about the possible usage another's authorship, reputation, honor or indignity of another due to abusive practice of the right to a name change.

Analyzing the current legislation, the author concludes that the authorities that are in the structure of the subjective right to a name i.e. the right to have a specific name and to call on all and sundry to admit it and the right to prohibit others to use the same name, today can not be fully preserved, as the law provides completely voluntary name change procedure in person's sole discretion with no quantitative or qualitative limiting. In other words, there are no essential legal preclusion for any desired name and even unlimited number of preferred names throughout life, full and legal use of such name or names.

On the other hand, it is difficult to define, identify and separate those cases, in which the person change the name abusing the right and all the others cases of fair use. Actions, that indicate abusive practice occurring usually after the person assigning a name. Therefore, there is a question about expediency of existence such a free possibility to change a name which is not defined within any creditable life circumstance. It may well be that such change can take place not only to abuse the right, but also for reasons of blind desire, the pursuit of fashion, influenced by feelings or emotions, etc., that is completely irrational. Such fact greatly reduces the ability of the name to individualize a person, takes away name's main property, reduces social value of the name. The author offers legal community to pay attention to the problem of abusive practice of the right to a name and offers to rethink existing legal structures that allow to change the name or any of its components without any restrictions.

Key words: right to a name, name change, abusive practice, principle of reasonableness.